

УДК 343.42 (477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.4.53>

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПЕРЕШКОДЖАННЯ ЗДІЙСНЕННЮ РЕЛІГІЙНОГО ОБРЯДУ ЯК СКЛАДОВА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ СВОБОДИ ВІРОСПОВІДАННЯ В УКРАЇНІ

Кришевич О.В.,

*кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ
ORCID: 0000-0001-6136-8106*

Рощина І.О.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри публічного та міжнародного права
юридичного факультету
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»
ORCID: 0000-0002-3765-2091*

Кришевич О.В., Рощина І.О. Кримінальна відповідальність за перешкоджання здійсненню релігійного обряду як складова кримінально-правової охорони свободи віросповідання в Україні.

Вказується, в Україні свобода віросповідання є гарантованим правом, що зазначено в статті 35 Конституції України: «Кожен має право на свободу світогляду і віросповідання». Це право включає свободу вибору, зміну релігії або переконань, а також право публічно висловлювати свої релігійні погляди. Україна є стороною ряду міжнародних угод, що захищають свободу віросповідання, зокрема, Європейської конвенції з прав людини та Міжнародного пакту про громадянські та політичні права.

Свобода віросповідання є однією з основних прав людини, гарантованих міжнародними договорами та Конституцією України, оскільки виступає важливою складовою демократичного суспільства, що забезпечує право кожної особи на свободу думки, совісті та релігії. В Україні це право закріплено у статтях 35 Конституції, а також у низці міжнародних актів, до яких наша країна приєдналася. Що стосується кримінально-правової охорони свободи віросповідання в Україні має на меті захистити громадян від порушень цього фундаментального права. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культи і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність. На хвилі національного відродження, з урахуванням зростання ролі релігії у духовному житті українців та зміни стереотипів суспільної свідомості, законодавець у КК України передбачив одразу декілька статей, покликаних забезпечити кримінально-правову охорону свободи віросповідання (ст. 178, ст. 179, ст. 180 та ст. 181 КК України). В статті розкривається проблемні питання кваліфікації перешкоджання здійсненню релігійних обрядів, звертається увага на незаконність перешкоджання та зрив релігійного обряду, крім того аспекти понятійного характеру «релігійний обряд». Згідно з цією статтею, особа, яка перешкоджає здійсненню релігійного обряду або обслуговуванню релігійного культу (наприклад, перешкоджає здійсненню релігійних обрядів, переслідує за релігійні переконання, забороняє здійснення релігійних практик), підлягає покаранню. Дослідження в статті є поштовхом необхідності глибокого осмислення та критичну оцінку діючої редакції ст. 180 КК України, що обумовлює виявити недоліки та запропонувати відповідні зміни.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, релігійний обряд, перешкоджання, свобода віросповідання, зрив, незаконність, кримінальне правопорушення, об'єктивна сторона.

Kryshevych O.V., Roshchyna I.O. Criminal liability for obstruction of religious rites as a component of criminal law protection of freedom of religion in Ukraine.

It is indicated that in Ukraine, freedom of religion is a guaranteed right, which is stated in Article 35 of the Constitution of Ukraine: "Everyone has the right to freedom of thought and religion." This right includes the freedom to choose, change religion or beliefs, and the right to publicly express one's religious views. Ukraine is a party to a number of international agreements that protect freedom of religion, in particular, the European Convention on Human Rights and the International Covenant on Civil and Political Rights.

Freedom of religion is one of the fundamental human rights guaranteed by international treaties and the Constitution of Ukraine, as it is an important component of a democratic society that ensures the right of everyone to freedom of thought, conscience and religion. In Ukraine, this right is enshrined in Article 35 of the Constitution, as well as in a number of international instruments to which our country has acceded. As for the criminal law protection of religious freedom in Ukraine, it aims to protect citizens from violations of this fundamental right. This right includes the freedom to profess any religion or not to profess any, to freely worship individually or collectively, and to conduct religious activities." In the wake of the national revival, taking into account the growing role of religion in the spiritual life of Ukrainians and changes in the stereotypes of public consciousness, the legislator in the Criminal Code of Ukraine provided for several articles designed to ensure criminal legal protection of freedom of religion (Articles 178, 179, 180 and 181 of the Criminal Code of Ukraine). The article reveals the problematic issues of qualification of obstruction of religious rites, draws attention to the illegality of obstruction and disruption of a religious rite, and also to the aspects of the conceptual nature of "religious rite". According to this article, a person who interferes with the performance of a religious rite or the service of a religious cult (for example, obstructs the performance of religious rites, persecutes for religious beliefs, prohibits the performance of religious practices) is subject to punishment. The research in the article is the impetus for a deeper understanding and critical assessment of the current version of Article 180 of the Criminal Code of Ukraine, which leads to the identification of shortcomings and proposals for appropriate changes.

Key words: criminal liability, religious rite, obstruction, freedom of religion, disruption, illegality, criminal offense, objective party.

Постановка проблеми. В Україні свобода віросповідання є гарантованим правом, що зазначено в статті 35 Конституції України: «Кожен має право на свободу світогляду і віросповідання». Це право включає свободу вибору, зміну релігії або переконань, а також право публічно висловлювати свої релігійні погляди. Україна є стороною ряду міжнародних угод, що захищають свободу віросповідання, зокрема, Європейської конвенції з прав людини та Міжнародного пакту про громадянські та політичні права. Вони визначають свободу релігії як одне з основних прав людини, яке повинно бути охоронюване і не підлягати обмеженням, окрім випадків, коли це необхідно для захисту громадської безпеки, порядку або прав і свобод інших осіб, тому необхідно звернути увагу на кримінальну відповідальність за перешкоджання здійсненню релігійного обряду як складова кримінально-правової охорони свободи віросповідання в Україні.

Мета дослідження полягає у встановленні проблемних питань кваліфікації перешкоджання здійсненню релігійних обрядів.

Стан опрацювання проблематики. У правовій літературі питанням удосконалення законодавства про кримінально-правову охорону свободи віросповідання приділяється увага такими вченими, як Л.Д. Башкатов, Р.Р. Галіакбаров, В.В. Джунь, О.А. Дімітрова, О.І. Ковтун, К.Б. Марисюк, Л.Г. Мачковський, Т.М. Нуркаєва, М.В. Палій, В.В. Пілявець, О.В. Старіков, А.В. Тарасенко, Н.С. Федосова, М.С. Фокін, К.М. Шевкопляс, а також іншими науковцями. Конкретні пропозиції щодо вдосконалення ст. 180 КК України висували у своїх працях С.Я. Лихова, М.І. Хавронюк та І.Г. Швидченко.

Необхідно звернути увагу на основні напрацювання в національному законодавстві і зазначити С.Я. Лихової монографію та докторську дисертацію «Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України)» (2006 р.), також питанням кримінально-правової охорони права на свободу віросповідання в Україні присвячено кандидатські дисертації: М.В. Палія «Злочинність у сфері віросповідання та боротьба з нею» (2002 р.), І.Г. Швидченко «Свобода віросповідання як об'єкт

кримінально-правової охорони» (2009 р.), В.І. Маркіна «Кримінально-правова охорона свободи віросповідання в Україні» (2012 р.), О.В. Білаша «Кримінальна відповідальність за незаконні дії щодо релігійних споруд або святинь» (2013 р.), О.С. Островський «Кримінальна відповідальність за порушення права людини на свободу віросповідання за кримінальним правом України» (2014 р.).

Виклад основного матеріалу. В Україні кримінальне законодавство містить норми, спрямовані на захист прав громадян на свободу віросповідання та боротьбу з кримінальними правопорушеннями, що можуть порушити це право. Захист релігійних об'єктів та установ є важливим елементом забезпечення свободи віросповідання, оскільки фізичне або моральне насильство над релігійними громадами або їх представниками є серйозним порушенням прав людини. У ст. 9 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, ратифікованої Україною у 1997 році вказано, що «свобода сповідувати свою релігію або переконання підлягає лише таким обмеженням, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах громадської безпеки, для охорони публічного порядку, здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб». Хоча кримінально-правова охорона свободи віросповідання в Україні є достатньо розвинутою, на практиці існують певні *проблеми: Недостатній рівень правової обізнаності*. Не всі громадяни та органи правопорядку мають достатньо знань про важливість свободи віросповідання, що може призвести до нехтування правами осіб, що належать до релігійних меншин. *Порушення прав релігійних меншин*. У деяких випадках спостерігається дискримінація за релігійною ознакою, що вимагає підвищеної уваги з боку правоохоронних органів. *Зловживання релігійною свободою*. Певні групи можуть намагатися прикриватися релігійною свободою для поширення екстремістських або радикальних ідей, що становить загрозу для суспільної безпеки.

З точки зору реалізації права особи на свободу віросповідання участь особи в релігійних обрядах є діяльністю, яка спрямована на засвоєння нею релігійних цінностей та вшанування тих чи інших релігійно значущих моментів у житті особи, релігійної громади і саме участь у обрядах дає особі можливість відчувати свою причетність до певного релігійного вчення, відчувати себе його частиною. Звернемо увагу, на проблемні питання кримінально-правової характеристики перешкоджання здійсненню релігійного обряду (ст. 180 КК України), оскільки порівняно з ст. 178, 179 КК України, має певну специфіку. Так, пошкодження релігійних споруд чи культових будинків, а також незаконне утримання, осквернення або знищення релігійних святинь своїм об'єктом переважно мають матеріальне втілення релігії (культові будинки, релігійні споруди, могили святих, ікони), що і впливає на визначення об'єкта цих кримінальних правопорушень та їх об'єктивної сторони (пошкодження, зруйнування, осквернення, знищення). На відміну від них, у ст. 180 КК України під кримінально правову охорону береться власне релігійна діяльність в її, мабуть, найвиразнішій формі, такої, що найзмістовніше втілює аспект реалізації права особи на свободу віросповідання, – здійснення релігійного обряду. Таким чином, віросповідання – різновид якогось-небудь віровчення з усталеною обрядовістю; належність до якої-небудь релігії, а тому їх можна вживати одночасно.

Релігійна діяльність особи або групи осіб із реалізації права на свободу віросповідання має відповідні зовнішні форми вияву, що забезпечує задоволення потреб у цій сфері, а одне з центральних місць у реалізації особою цього права посідає релігійний обряд. Релігійний обряд – сукупність визначених внутрішніми церковними приписами і правилами індивідуальних чи колективних дій віруючих, спрямованих на встановлення обопільних відносин між людиною і надприродними об'єктами. Узагалі, можна стверджувати, що обряд є дією, завдяки якій людина здатна відчувати певні переживання, що пов'язані з її релігійними почуттями, отримати доволі сильні емоційні переживання, відчувати себе частиною релігійного вірування тощо. До основних юридичних аспектів релігійного обряду входять певні дії релігійного змісту, що, як правило, мають колективний характер (в окремих випадках – індивідуальний); пов'язані із досягненням певної релігійно значущої мети; здійснення обряду відбувається за певними правилами, в певному порядку; проведення обряду може мати відповідне оформлення його засобами, що мають значення для його проведення; проведення обряду відбувається за участю спеціальних осіб (священнослужителів). Необхідно звернути увагу, що це право охоплює свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати жодну, безперешкодно здійснювати одноособово чи колективно релігійні культу і ритуальні обряди, релігійну діяльність. Саме тому, з огляду на важливість цього елемента релігійної діяльності, держава бере проведення релігійних обрядів під охорону засобами кримінального

права (ст. 180 КК України). Таким чином, забезпечується свобода віросповідання в Україні та захищає права громадян на здійснення релігійних обрядів без перешкод. В інших випадках публічні релігійні обряди проводяться щоразу з дозволу відповідної місцевої державної адміністрації, виконавчого комітету сільської, селищної, міської рад. Клопотання про видачу вказаного дозволу подається не пізніше як за десять днів до призначеного строку проведення обряду, крім випадків, які не терплять зволікання. Але необхідно зазначити, що перешкоджання здійсненню релігійного обряду може бути й законним, коли релігійний обряд здійснюється забороненою рішенням суду релігійною організацією, або у забороненому місці, або у заборонений час. Таким чином, вказівка на незаконність діяння є ознакою, яка допомагає відрізнити злочинне посягання від правомірної поведінки та дозволяє розмежувати кримінальні правопорушення від інших правопорушень та від правомірних дій. Отже, перешкоджання це відправлення релігійного обряду, яке полягає у створенні віруючим чи священнослужителям будь-яких перепон, що суттєво ускладнюють чи унеможливають його відправлення та здійснення. Воно може здійснюватися шляхом погроз, застосування фізичного насильства, обману чи у будь-який інший спосіб і полягати, зокрема, в недопущенні віруючих до місця проведення релігійного обряду, завідомо неправдивому повідомленні про загрозу життю чи здоров'ю його учасників, необґрунтованій відмові у клопотанні про видачу дозволу на публічне проведення обряду, неправомірному вилученні предметів культу, які є необхідними для проведення обряду, тощо. Перешкоджання відправленню релігійного обряду полягає у створенні будь-яких перепон, які суттєво ускладнюють чи унеможливають його відправлення. Воно може здійснюватися шляхом погроз, застосування фізичного насильства, обману чи у будь-який інший спосіб і полягати, зокрема, в недопущенні віруючих до місця проведення релігійного обряду, завідомо неправдивому повідомленні про загрозу життю чи здоров'ю його учасників, необґрунтованій відмові у клопотанні про видачу дозволу на публічне проведення обряду, неправомірному вилученні предметів культу, які є необхідними для проведення обряду. Таким чином, перешкоджання відправленню релігійного обряду полягає у створенні будь-яких перепон, які суттєво ускладнюють чи унеможливають його здійснення. Воно може відбуватися шляхом погроз, застосування фізичного насильства, обману чи у будь-який інший спосіб і полягати, зокрема, в недопущенні віруючих до місця проведення релігійного обряду, завідомо неправдивому повідомленні про загрозу життю чи здоров'ю його учасників, необґрунтованій відмові у клопотанні про видачу дозволу на публічне проведення обряду, неправомірному вилученні предметів культу, які є необхідними для проведення обряду. Якщо дії, спрямовані на зрив або перешкоджання релігійному обряду, супроводжуються заподіянням шкоди релігійним спорудам або святиням, такі діяння слід кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених статтею 180 та статтями 178, 179 КК України.

І так, перешкоджання слід визнавати незаконним, якщо воно здійснюється: 1) стосовно релігійного обряду, який відправляється на законних підставах і не супроводжується порушенням закону; 2) протиправними шляхами. З огляду на це, не утворює складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 180 КК України, перешкоджання відправленню релігійного обряду, який, зокрема, здійснюється: а) з грубим порушенням вимог чинного законодавства (без відповідного дозволу за умови необхідності його одержання або поєднаний із заподіянням шкоди здоров'ю чи статевою розпустою тощо); б) релігійними організаціями, діяльність яких припинена на підставі закону в судовому порядку. За змістом ч. 2 ст. 35 Конституції України право на відправлення релігійного обряду може бути обмежено лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей. Крім того, хотілося відмітити, що перешкоджання релігійному обряду утворює склад кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 180 КК України, лише у випадку, коли це зірвало або поставило під загрозу зриву релігійний обряд. Під зривом релігійного обряду слід розуміти його порушення чи припинення, що потягнуло за собою неможливість його подальшого відправлення. Під загрозою зриву релігійного обряду слід розуміти створену діянням винного ситуацію, за якої існували реальні підстави не проведення такого обряду і чого не сталося внаслідок додатково вжитих заходів, усунення створених перешкод.

Примушування священнослужителя до проведення релігійного обряду - це домагання від потерпілого проведення релігійного обряду. Способами такого примушування відповідно до закону можуть бути тільки фізичне або психічне насильство. Під фізичним насильством у ч. 2 ст. 180 розуміється фізичне насильство будь-якого виду (нанесення тілесних ушкоджень, завдання удару,

побої, вчинення інших насильницьких дій). Якщо спосіб перешкоджання утворює самостійний склад кримінального правопорушення, вчинене необхідно кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень – за ч. 1 ст. 180 КК України та ст.ст. 121, 122, 125, 126, 129, 179 КК України. Психічне насильство – це погроза заподіяння фізичної, матеріальної чи іншої шкоди (погроза вбивством, нанесенням тілесних ушкоджень, знищенням чи пошкодженням майна, вчиненням інших насильницьких дій). Окрім фізичного та психічного насильства існує ще й психофізичне, як змішана форма насильства, тому сполучник «або» у диспозиції ч. 2 ст. 180 КК України, на нашу думку, не відображає усіх можливих форм примушування, краще було б змінити його на сполучники «та/або». Погроза вбивством потребує самостійної правової оцінки за ст. 129 КК України. Складом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 180 КК України, охоплюється примушування до проведення будь-якого релігійного обряду, тобто вони можуть суперечити внутрішньому переконанню священнослужителя та/або керівними документам або настановам релігійної організації, також які священик відмовляється проводити із небажання або з якихось інших причин. Таким чином, примушування може проявитись у домаганні проведення обряду, який за канонами цього віровчення у даний час забороняється, або у місці, де його проведення є неприпустимим, або обряду іншого віровчення.

Що стосується обставинки вчинення кримінального правопорушення як ознаки об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого у диспозиції ч. 2 ст. 180 КК України, то це є «релігійний обряд», який може носити будь-який характер (хрещення, вінчання, відспівування тощо). Головним є те, що священнослужителя примушують проводити його проти своєї волі. Часом вчинення кримінального правопорушення вважається момент застосування фізичного та/або психічного насильства, тобто кримінальне правопорушення є формальне. Щодо місця, обставинки, знаряддя та засоби вчинення кримінального правопорушення, склад якого передбачений у диспозиції ч. 2 ст. 180 КК України на кваліфікацію не впливають. Кримінально протиправними вважається не факт проведення, а факт примушування «особи всупереч її волі взяти участь у релігійному обряді», тобто для кваліфікації дій особи не має значення форма та характер обряду (окрім тих обрядів, форма здійснення яких визнається сама собою кримінально протиправним).

Висновки. Враховуючи викладене, зроблено висновок, що кримінально-правова охорона свободи віросповідання в Україні є важливим елементом демократичного суспільства, оскільки незважаючи на наявність численних законодавчих гарантій, важливо постійно удосконалювати правову базу, підвищувати рівень правової обізнаності серед населення та сприяти ефективному застосуванню законів для захисту релігійних прав і свобод громадян, а забезпечення свободи віросповідання вимагає постійної уваги та реагування на нові виклики, що виникають у зв'язку з розвитком суспільства та змінними соціальними умовами.

Перешкоджання є незаконним, якщо воно здійснюється стосовно релігійного обряду, який відправляється на законних підставах і не супроводжується порушенням закону та протиправним шляхом, але не утворює перешкоджання відправленню релігійного обряду, який здійснюється з грубим порушенням вимог чинного законодавства (без відповідного дозволу за умови необхідності його одержання або поєднаний із заподіянням шкоди здоров'ю чи статевую розпустою) та релігійними організаціями, діяльність яких припинена на підставі закону в судовому порядку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (повний текст). WWW.COE.INT: веб-сайт. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/the-european-convention-on-human-rights-and-its-protocols>.
2. Маркін В.І. Ст. 180 «Перешкоджання здійсненню релігійного обряду» Кримінального кодексу України: недоліки та шляхи їх усунення. *Форум права*. 2011. № 2. С. 585–589.
3. Маркін В.В. Кримінально-правова охорона свободи віросповідання в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / В.В. Маркін. Львів, 2012. 18 с.
4. Лихова С.Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України): монографія / С.Я. Лихова. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський Університет», 2006. 573с.

5. Науково-практичний коментар кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та допов. Київ, 2019. 1384 с.
6. Островський О.С. Перешкоджання здійсненню релігійного обряду (ст. 180 КК України): окремі аспекти удосконалення. *Наука і правоохорона*. 2010. № 4 (10). Частина II. Спецвипуск. С. 156–162.
7. Пилипенко Є.В. Перешкоджання діяльності у кримінальному праві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Луганськ. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка МВС України. Сєвєродонецьк, 2018. 228 с.